

України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18> (дата звернення: 17.10.2018). 6. Про оперативно-розшукову діяльність : закон України від 18.02.1992 № 2135-XII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12> (дата звернення: 17.10.2018).

Одержано 19.10.2018

УДК [343.9:343.85](477)

Максим Валерійович ДАНЬШИН,

доктор юридичних наук, професор,
заступник декана з наукової роботи юридичного факультету
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛІСТИКИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

Сучасний період формування правової держави в Україні характеризується тривалим процесом реформування кримінального процесу та усієї системи організації й діяльності органів правопорядку та суду. Цей процес проходить на фоні значного загострення загальної криміногенної ситуації, що пов'язано з корінними змінами в політиці, економіці та соціальній сферах нашого суспільства. Це у свою чергу обумовило тенденцію не тільки до збільшення кількісних характеристик злочинності в Україні, а й до зростання її якісних показників.

На сьогодні змінюється особистість сучасного вітчизняного злочинця, усі трансформації українського соціуму безпосередньо відбуваються на його соціально-психологічній характеристиці. Він стає більш агресивним, цинічним, значно помолодів. Характерною рисою якого є відсутність моральних та етичних складових особи, з яскраво вираженим примітивізмом мислення, низьким інтелектом та духовною збоченістю з розвинутими почуттям наживи та споживання. Законодавець в спішному порядку намагається розробити ефективний захисний механізм та запропонувати сучасну стратегію стримування новітнім викликам дійсності та, як слідство, впровадити конкретну програму протидії злочинності. Наука у цій справі є головним помічником, бо вирішення завдань протидії злочинності значною мірою залежить від широкого використання в діяльності правоохоронних органів і суду сучасних досягнень науки та техніки. У цій програмі дій особливе місце займає саме криміналістична наука.

Криміналістика – це особлива наука, яка виконує інтегративну функцію у системі наук кримінально-правового циклу та, знаходячись на передньому краї протидії злочинності, безпосередньо втілює у життя усі їх приписи, настанови та здобутки. Криміналістика це практична наука, яка повинна швидко та вміло реагувати на усі зміни об'єктивної дійсності: появи нових способів вчинення злочинів та детермінантів злочинної поведінки, становлення нового психотипу сучасного злочинця тощо. Тільки таким чином можливо налагодження ефективного інструментарію протидії та стримування злочинності, в якому наука займає своє власне та необхідне для практики місце. *При чому криміналістика відіграє важливу роль у втіленні теоретичних розробок у практичну площину. Зараз у цьому сенсі спостерігається серйозне відставання. Ми вбачаємо три головні сучасні проблеми у цій площині.*

По-перше, на сучасному етапі у вітчизняній практиці протидії злочинності вже намітилися стійка тенденція відставання науки до викликів реальної дійсності. Це пов'язано з декількома основними обставинами. На наш погляд, це по-перше, зайве затеоретизування окремих приписів та науково-практичних рекомендацій, котрі повинні негайно втілюватися у практику. Це й відвернення уваги криміналістів-вчених на окремі теорії та вчення, які ніякого практичного сенсу на мають, є другорядними науковими концепціями, однак породжують величезну купу «нових» ідей, наукових спорів та дискусій, тобто, як зазначав

Р. С. Белкін, «фантомів» криміналістики. Це проблема яку можливо сформулювати як проблема призначення криміналістики. Саме вона породила з часом штучне питання зміни соціального навантаження на криміналістику з боку соціуму та появи так званої криміналістичної адвокатології (О. Я. Баєв).

По-друге, сучасна причина сучасного відставання науки від потреб практики – це невирішена проблема викладання уніфікованого сучасного навчального курсу криміналістики, тобто існування декількох навчальних курсів криміналістик – для відомчих навчальних закладів та юридичних факультетів класичних університетів, це питання наповнення курсу, адресатів та професіограма викладача.

На сьогодні в Україні підготовка юристів першого та другого рівня навчання здійснюється за двома напрямками: у цивільних закладах Міністерства освіти і науки України та у спеціалізованих закладах, відомчих навчальних закладах МВС України, СБУ тощо. У цивільних навчальних закладах здійснюється, як правило, підготовка юристів широкого профілю без певної їх спеціалізації. Напроти, у відомчих навчальних закладах підготовка фахівців-юристів здійснюється з орієнтацією на конкретну правозастосовну або правоохоронну діяльність з виділення окремих її напрямків (громадська безпека, оперативно-розшукова діяльність, слідчо-криміналістична діяльність, експертно-криміналістична діяльність). Природно, що навчальні плани і програми навчальних дисциплін кримінально-правового циклу повинні суттєво відрізнятися в залежності від профілю підготовки фахівців.

Підготовка вітчизняного співробітника правоохоронних органів та суду, компетентного відповісти на всі виклики існуючої дійсності, є першочерговим завданням держави. Саме з цією метою й створено в структурі навчального процесу на юридичних факультетах та у профільних ВНЗ певні цілісні блоки, що складаються з окремих загальнотеоретичних, спеціальних, профілюючих, обов'язкових і факультативних дисциплін, тісно взаємопов'язаних одна з одною і підпорядкованих одній глобальній меті – випуск високопрофесійних кадрів.

У процесі підготовки майбутніх правоохоронців, зокрема, у спеціалізованих ВНЗ, першочергове місце посідають знання з блоку наук кримінально-правового циклу, які, у свою чергу, повинні перебувати в певній впорядкованості один з одним з метою недопущення дубляжу в процесі всього навчання. Навчальний процес з підготовки майбутніх співробітників передбачає поступальне засвоєння низки дисциплін, які висвітлюють у межах свого предмета різні сторони діяльності Викладання криміналістики, це не лише надання майбутнім юристам знань, щодо основних правил розслідування злочинів та збагачення майбутнього юриста своєрідними інтегральними відомостями щодо існуючої практики протидії злочинності в сучасних умовах. Це ще можливість засвоїти положення інших наук кримінально-правового циклу через усвідомлення їх соціального навантаження за допомогою аналізу можливостей та цілей криміналістичної науки.

Криміналістика це наука яка знаходиться на першому краї протидії злочинності, саме вона налаштовує увесь комплекс знань про злочин та алгоритм його розкриття з практичного боку та надає можливість іншим наукам які також вивчають феномен злочину поряд знайти своє місце (кваліфікувати, винести рішення, проаналізувати причини та умови та ін.). Тому навчальний курс криміналістики обов'язковий для засвоєння усіма майбутніми юристами без виключення. Без правоохоронної спеціалізації студентам він повинен бути наданий у загальному вигляді без акценту на різні аспекти роботи слідчого, оперативного співробітника, судді, прокурора, експерта та ін. Саме такі питання як взаємодія слідчого з оперативно-технічними підрозділами, засвоєння відомостей про наукову організацію управління та праці в органах МВС, СБУ, прокуратури та суду, НОП слідчого, судді, оперативного співробітника та ін. не повинні бути для широкої аудиторії. Це навпаки зайве «озброєння». На базі вивчення криміналістики можливе поступове заглиблення у різні сучасні та проблемні процесуальні та не процесуальні аспекти процесу розслідування та розкриття злочинів. Однак, при аналізі цього питання з'являється дуже гостра зараз інша, *третьа проблема*, яка характеризує сучасне відставання науки від потреб практики стримування злочинності, на прикладі криміналістики, – відсутність у викладача певної кваліфікації.

Взагалі у різні часи багато іменитих вчених-криміналістів були стурбовані такими питанням, як-от: – Хто повинен викладати криміналістику? – Які риси характеру, професійні здібності та якості повинен мати викладач криміналістики? – Якою повинна бути методика викладання навчального курсу «Криміналістика»?

Викладач криміналістики – це, беззаперечно, особа, яка, по-перше, володіє теоретичними знаннями щодо криміналістичної науки та, по-друге, має певний досвід практичної роботи у сфері протидії злочинності. Якщо відсутній хоча б один з елементів формули професіоналізму викладача криміналістики, то це або науковець науко-дослідної лабораторії або практичний співробітник правоохоронних органів чи суду. Викладач, який не розуміє проблем практики та не має професійного досвіду щодо їх вирішення – це лише теоретик, який особисто ніяким чином не допомагає вирішити стратегічні завдання протидії злочинності, а лише вироблює з боку студентів та слухачів навички з ефективного складання заліків та іспитів.

З іншого боку, викладач, який має лише практичний досвід, – це здебільшого особа, яка не може творчо та ініціативно мислити, не знає теоретичного фундаменту науки криміналістики, без якого оптимізація її навчальної дисципліни не можлива взагалі. Він не має професійних якостей викладача та, на жаль, здебільшого, або вже професійно zdeформована, «згоріла» людина, або, навпаки, безмежно самовпевнена у своїй правоті особа, що вже не може особисто вдосконалюватися та навчатися.

Насправді, як свідчить історія криміналістики, є яскраві приклади успішної роботи викладачів, що мають великий, або, навпаки, мінімальний досвід практичної роботи на ланці практики протидії злочинності. Тим не менш, ми впевнені, що вищезазначені «усічені» типи викладача криміналістики здебільшого представляють собою певну небезпеку. Так, саме вони спонукають до розриву між теорією та практикою, створюють міф щодо неспроможності науки, та взагалі своєю діяльністю насправді розбалансовують весь кримінально-правовий механізм держави замість того, щоб внести свою частку у вдосконалення навчального процесу та засвоєння специфічних криміналістичних знань з боку студентів, курсантів, слухачів. Тому, на нашу думку, викладач криміналістики, який має власний практичний досвід, повинен володіти теоретичним матеріалом науки, орієнтуватися у динамічних процесах її розвитку та знати сучасні проблеми практичної діяльності. Окрім цього він повинен чітко усвідомлювати сутність та особливості викладацької діяльності як такої.

Викладач криміналістики – це особа, яка повинна, по-перше, самостійно володіти визначеним обсягом теоретичних криміналістичних знань і, по-друге, мати чітку особисту уяву про практичну можливість їх застосування для вирішення профільних завдань в діяльності тих чи інших правоохоронних органів чи суду. Досягається такий рівень професійної криміналістичної підготовки в процесі навчання в аспірантурі (ад'юнктурі), а також в процесі обов'язкового особистого проходження практичної підготовки на відповідних посадах в правоохоронних органах та суду (стажування). Саме такі вимоги повинні бути покладені в основу формування професорсько-викладацького складу кафедр криміналістики не тільки у спеціалізованих навчальних закладів, але й на юридичних факультетах класичних університетів.

Список бібліографічних посилань: 1. Бахин В. П. Криминалистика для криминалистики или для практики? // Актуальні проблеми сучасної криміналістики : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Ч. 1, 19–21 верес. 2002 р. Сімферополь : Доля, 2002. С. 12–20. 2. Варцаба В. М. Проблеми викладання криміналістики в навчальних закладах // Криміналістика XXI століття : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 25–26 листоп. 2010 р. Харків : Право, 2010. С. 779–783. 3. Волобуєв А. Ф., Даньшин М. В. Про викладання криміналістики у світлі сучасної наукової парадигми. *Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна. Серія: Право.* 2017. Вип. 24. С. 127–130. 4. Даньшин М. В. Криміналістика: проблема оптимізації викладання навчального курсу в сучасних умовах протидії злочинності в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2015. № 4. С. 238–241. URL: <http://www.lsej.org.ua/index.php/nomeri-zhurnalu?id=48> (дата звернення: 19.11.2018). 5. Кагановська Т. Є., Даньшин М. В. Актуальні питання викладання навчального курсу криміналістики на юридичних факультетах класичних університетів // Актуальні питання судової експертизи та криміналістики : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф.,

присвяч. 95-річчю створення Харків. НДІ суд. експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса (Харків, 10–11 жовт. 2018 р.). Харків : Право, 2018. С. 79–81. 6. Коновалова В. Е. Новые тенденции развития криминалистики. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2006. Вип. 6. С. 10–16. 7. Митричев С. П. Преподавание криминалистики в юридических вузах. Социалистическая законность. 1959. № 1. С. 19–27. 8. Скулиш Є. Д. Особливості викладання криміналістики в Національній академії Служби безпеки України // Криміналістика XXI століття : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 25–26 листоп. 2010 р. Харків : Право, 2010. С. 800–804. 9. Шепитько В. Ю. Криминалістика XXI века: предмет познания, задачи и тенденции в новых условиях // Современное состояние и развитие криминалистики : сб. науч. тр. / под ред. Н. П. Яблокова и В. Ю. Шепитько. Харьков : Апостиль, 2012. С. 41–54.

Одержано 19.11.2018

УДК 343.132(477)

Валерій Дмитрович ПЧОЛКІН,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінально-правових дисциплін факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3379-5036>;

Ростислав Олегович ХАРЬКОВ,

Харківський національний університет внутрішніх справ,
аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ

ПІДСТАВИ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Ідея введення в кримінальний процес України такого інституту як негласні слідчі (розшукові) дії, була спрямована на узгодження кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності, гармонізацію негласної діяльності оперативних підрозділів з досудовим розслідуванням, посилення через збільшення відкритості законності їх проведення та використання одержаних відомостей.

Наведена у Кримінальному-процесуальному кодексі України класифікація негласних слідчих (розшукових) дій закріпила процесуальний статус вже апробованих практикою оперативно-розшукових заходів, систематизувала та класифікувала їх залежно від юридичної природи, законодавчих приписів, повноважень, функцій та меж застосування у протидії злочинності. Ця класифікація була проведена у відповідності з переліком оперативно-розшукових заходів передбачених ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [1; 2].

Закон дозволяє здійснення оперативно-розшукової діяльності при наявності необхідних підстав для проведення оперативно-розшукових заходів і використання відповідних засобів, тобто для початку такої діяльності повинні бути певні законні приводи [3, с. 251].

В ході розслідування злочинів прийняття рішень про проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання одержаних відомостей обумовлює необхідність тісної співпраці слідчого, оперативних підрозділів, прокурора – процесуального керівника та слідчого судді. У зв'язку з цим набуває великого значення координація і узгодження дій різних підрозділів та органів задля досягнення єдиної мети, правильно спрямувати розслідування, визначити потребу у застосуванні негласних слідчих (розшукових) дій й вірно оцінити ризики, пов'язані з обмеженням конституційних прав громадян при їх проведенні.

Обмеження конституційних прав та свобод громадян при проведенні НСРД, вимагає дотримання особливого режиму: наявність підстав проведення НСРД, які передбачені законодавством; дотримання умов, процедури проведення НСРД, передбачених законом;